

Ruska filozofija u interpretaciji Dominika Barača

Hrvoje Lasić*

Sažetak

U članku autor prikazuje lik Dominika Barača, dominikanca, filozofa i teologa koji se bavio socijalnom filozofijom boljševizma, odnosno komunizma u Rusiji. Proučava povijesne korijene i uzrok njezina nastajanja, kao i njezin odraz i utjecaj na kršćanstvo. U ruskoj socijalnoj filozofiji boljševizma, koja počiva na ideologiji, totalitarizmu i diktaturi, autor otkriva ideološko–materijalističko ateističko usmjerenje. Kritičkim pristupom ruskoj filozofiji, koja upotrebljava dijalektičko–materijalističko–marksističku metodu, s tomističkog i kršćanskog stajališta uočava teške zablude boljševizma, odnosno komunizma glede poimanja društva u kojemu pojedinac, ljudska osoba, gubi svoju osobnost i dostojanstvo, što je u potpunoj suprotnosti sa socijalno–etičkim principima naučavanja sv. Tome Akvinskoga, skolastičkom filozofijom i kršćanskim naukom.

Uvod

U ovom izlaganju namjera nam je osvijetliti lik Dominika Barača, svećenika, dominikanca, filozofa i teologa koji se nakon završenog osnovnog filozofsko–teološkog studija posebno posvetio proučavanju ruske filozofije boljševizma, odnosno komunizma te njezinoj recepciji i implementaciji na hrvatskom prostoru i u hrvatskom narodu. U svojoj doktorskoj disertaciji istražuje rusku filozofiju boljševizma, odnosno komunizma s povijesnog, doktrinarnog i društvenog stajališta; promatra je s teoretskog i praktičnog gledišta, kritički analizira njezinu dijalektičku metodu i otkriva njezino ideološko–materijalističko–ateističko usmjerenje. Uočivši srž ruske službene filozofije boljševizma, odnosno komunizma, čije vođe i ideolozi propagiraju revolucionarni pokret za ostvarenje savršenog društva u kojemu će svi uživati blagostanje i potpunu slobodu, smatrao je potrebnim upozoriti javnost na opasnost takvog pokreta, jer se u biti radi o prevari koja počiva na ideologiji, totalitarizmu i diktaturi. To se uskoro pokazalo, nažalost, točnim, naročito u diktaturi proletarijata u kojoj su ljudski život, čovjek pojedinac, njegova osoba, osobnost, dostojanstvo i sloboda uistinu bili bezvrijedni, potpuno pogaženi i uni-

* Prof. dr. sc. Hrvoje Lasić, Filozofski fakultet Družbe Isusove, Zagreb.

Članak je prošireno predavanje održano na međunarodnom simpoziju »Ruska filozofija u hrvatskoj kršćanskoj filozofiji« održanom 12. ožujka 2005. godine u organizaciju Filozofskog fakulteta Družbe Isusove u Zagrebu.

šteni. Shvativši svu bezumnost i nehumanost filozofije boljševizma, odnosno komunizma, Barač je svojim pronicavim duhom predvidio neizbježnost tragičnih događanja u narodu kao i bespomoćnost pojedinca pred silom i diktaturom totalitarnog režima. Njegova su se predviđanja, nažalost, obistinila. Bio je svjedok tragičnih zbivanja svoga vremena. Nehumanost i nasilje komunističke ideologije osobno je iskusio i krvlju zapečatio 11. studenog 1945. godine, kada je u Trogiru, u 33. godini života, odlukom OZN–e (Odjeljenje zaštite naroda), bio osuđen na smrt i ubijen strijeljanjem, a da mu prije toga nije bilo omogućeno braniti se protiv lažnih optužbi.

Kao filozof i kršćanin Barač se zanimao za smisao i svrhu čovjekova postojanja. Stoga je pokušao istražiti uzroke i razloge krvavih događanja u povijesti čovječanstva, prvenstveno u narodu (i narodima) kojemu kršćanstvo nije bilo strano, koje počiva na humanim načelima i zagovara civilizaciju ljubavi, a ne mržnje, nasilja i smrti.

Kršćanstvo nije bilo nepoznato ruskom narodu, ali nije pobuđivalo dublje razmišljanje, ne samo u priprostom puku nego ni među malo pismenijim ljudima. Neki su mišljenja, poput Berdjajeva, da se o ruskoj filozofiji ne može ni govoriti, jer je nije ni bilo. Zahvaljujući ratovima, naročito ruskim časnicima koji su služili u Napoleonovim jedinicama, nove ideje sa Zapada počele su prodirati na Istok. Za razliku od zapadnih zemalja, kršćanstvo kao svjetonazor u Rusiji nije ostavilo dubljega traga niti je utjecalo na formiranje filozofske misli u kršćanskom duhu.

U proučavanju povijesti ruskog naroda Barač je otkrio vrlo važan čimbenik koji je uvelike utjecao na oblikovanje ruskog duha i naravi. Riječ je o mješavini rasa, o pomiješanosti mongolske krvi sa slavenskom, o susretu dvaju potpuno različitih svijetova: europskog i azijskog. Ta su dva elementa potpuno protivna: surovi azijski se ne može stopiti s blagim i mirnim slavenskim jer smeta i ruši unutarnji sklad i jedinstvo slavenske duše. Upravo zbog nepomirljivosti tih elemenata izbijaju sukobi u ruskom narodu, u kojima ruska dobroćudnost prelazi u surovu okrutnost. Po mišljenju Barača, tatarski element u ruskoj krvi zapravo je uzrok »da tihi i pokorni Rus odjednom postaje neobuzdan i bezobziran, i to žestoko, da za njega više nema nikakve prepreke ni granice«¹. Ta okrutnost dolazi do izražaja u buntovnom duhu koji je uzrok niza caroubojstava, a njegova surovost u religioznom fanatizmu na vjerskom području. Barač je mišljenja da jedino dobro poznavanje povijesti ruskog naroda omogućuje dublji »ulazak« u dušu ruskog čovjeka i shvaćanje njegove težnje za stvaranjem idealnog društva, ne birajući sredstva i načine za ostvarenje tog cilja. Izgubivši iz vida duhovnu dimenziju od Boga primljenu i zamijenivši je materijalnom prolaznom, ruski je čovjek pokazao paradoksalnost i protuslovnost svojih nastojanja oko stvaranja besklasnoga komunističkog društva.

To je posebno došlo do izražaja kroz ponašanje ruskog čovjeka u prošlosti: »Bogobojazni i duboko pobožni ruski čovjek postaje najedanput skrajni bezbožnik

1 D. Barač, *Socijalna filozofija boljševizma*, Dominikanska naklada Istina, Dubrovnik 1944, str. 8–9. Ovo će djelo niže biti citirano kao Barač.

i neprijatelj Božji, a od one 'Svete Rusije' postaje zemlja najtežih svetogrđa i fanatičnog vjerskog progonstva. Tu je razlog zašto ruski narod, koji je nekoć tako željno čeznuo za otkupljenjem, proglasi boljševizam otkupiteljem, pače ga pretvori u neku apsolutnu vjeru. Boljševizam je ruskoj duši postao religija, razumije se negativna, paradoksalna religija, koja Boga ne pozna ('atheismus militans'). Baš zato, što je ruska duša duboko religiozna te ne može da podnosi vjersku prazninu, podiže sebi nove bogove i iznalazi nove vjere. Strahopoštovanje i pobožnost prema nekom Većem uzvisilo je boljševizam do religije, koja nam najbolje tumači psihologiju ruske bezbožnosti.«² U proučavanju socijalne filozofije boljševizma, odnosno komunizma, Barač se više bavi službenom filozofijom političkih vođa, a manje religioznom filozofijom koja u određenom smislu dolazi do izražaja kod pojedinih pisaca kao što su M. F. Dostojevski, L. Tolstoj, N. V. Gogolj. U svojim istraživanjima Barač se ne bavi problematikom »kršćanske filozofije« o kojoj se tako živo raspravljalo tridesetih godina prošlog stoljeća na Zapadu.

Međutim, to ne znači da nije bilo ruskih filozofa koji su se bavili religijskom filozofijom. Naprotiv, o religijskoj filozofiji i F. M. Dostojevskom pisali su ruski značajni filozofi, kao što su N. Berdjajev, L. Šestov, V. V. Rozanov, D. S. Mereškovski, N. Loski i drugi. Među njima se posebno isticao N. Berdjajev koji je istraživao novu religijsku svijest i društvenu realnost u Rusiji, kao i pogled na svijet F. M. Dostojevskoga.

Život i djelo Dominika Barača (1912–1945)

Dominik Barač rođen je 14. srpnja u Slanom kraj Dubrovnika. Osnovnu školu završio je u rodnom mjestu, a srednju u Dominikanskoj klasičnoj gimnaziji u Bolu na Braču. Filozofsko–teološki studij započinje u Dubrovniku (1931–1934), nastavlja na generalnom učilištu njemačke provincije Teutonije u Walberbergu kraj Kölna (1934–1937) gdje je zaređen za svećenika 1936. godine. Pod vodstvom poznatog dominikanca Eberharda Weltyja proučava boljševizam sa sociološkog stajališta i piše magistarski rad o socijalnoj filozofiji boljševizma. Studij nastavlja u Louvainu u Belgiji i u Rimu gdje 1942. na Papinskom dominikanskom sveučilištu »Angelicum« uspješno brani doktorsku disertaciju pod naslovom »Die Sozialphilosophie des Bolschewismus«. Potom se vraća u provinciju i dvije godine predaje sociologiju na Dominikanskom filozofsko–teološkom učilištu u Dubrovniku. Piše studije i oglede iz sociologije i filozofije: »Tomizam–filozofija bića, socijalna filozofija«³, »Homo sovieticus u metafizičko–etičkoj strukturi«⁴. Opširnije o životu i djelu Dominika Barača u posljednje vrijeme pisali su P. M. Radelj, A. Gavrić, P. Bezina, J. Radica⁵. Svoju doktorsku disertaciju »Die Sozialphilosophie des Bol-

2 Barač, str. 9.

3 *Akvinac* 4 (1936) 5, 3–9.

4 *Akvinac* 5 (1937) 6, 12–16.

5 P. M. Radelj, Tako umiru sveci, Dom i svijet, prilog *Večernjeg lista* (Frankfurt), 18. prosinca 1995, str. 7; Dominik Barač, *Hrvatsko slovo* II (Zagreb, 22. ožujka 1996) 48, str. 30; isti, Dominik Barač

schewismus« prevodi na hrvatski pod naslovom *Socijalna filozofija boljševizma* i u kolovozu 1944. godine objavljuje u izdanju dominikanske naklade Istina u Dubrovniku. U knjizi temeljito obrađuje pojavu boljševizma, kritički proučava njegovu filozofiju s tomističkog i kršćanskog stajališta, otkriva teške zablude socijalne filozofije boljševizma te upozorava na opasnost širenja boljševističkog pokreta, čiji je cilj stvaranje besklasnog društva u kojemu pojedinac, čovjek–osoba, gubi svoju posebnost i dostojanstvo.

Dominik Barač je bio okrivljen zato što je u spomenutom djelu *Socijalna filozofija boljševizma*, po sudu tadašnjih komunističkih vlastodržaca, »neistinitim iznašanjem prilika u jednoj od Savezničkih zemalja hangirao (vjerojatno greška u prijepisu presude, te je trebalo pisati 'harangirao', J. R.) naš narod za borbu protiv Narodno oslobodilačke Vojske i naših Saveznika«⁶. Međutim, razlozi su posve druge naravi. Barač je bio na nišanu komunističkih vlasti zato što je imao jasan stav prema socijalnoj filozofiji boljševizma, odnosno komunizma, koja je potpuno suprotna socijalno–etičkim principima naučavanja sv. Tome Akvinskoga; zato što je upozorio na pogubnost boljševističkog svjetonazora s obzirom na dostojanstvo i osobnost čovjeka utopljena u kolektivizmu i totalitarizmu. Naime, kako piše Krešimir Ribić, recenzent Baračeve knjige: »Njegove gotovo proročanske riječi o pretvaranju diktature proletarijata u diktaturu jedne stranke nad državom i narodom i jednog čovjeka nad strankom (partijom) bile su dostatan razlog da ga se likvidira.«⁷

Barač ide stopama svojih predšasnika dominikanaca koji, svjesni svoga poslanja u naviještanju Istine koja oslobađa i vodi u život, dižu svoj glas protiv zabuda lažnih nauka i filozofskih sustava. Uzori su mu Hijacint Bošković (1900–1947) koji diže svoj glas protiv fašizma i nacional–socijalizma⁸, Jordan Kuničić (1908–1974), koji upozorava na pogubnu ideologiju komunizma⁹. Tamo gdje su njegova subraća stali, nastavio je Tomo Vereš (1930–2002) »filozofsko–teološki dijalog s Marxom« u traženju Istine, istaknuvši da je Istina razasuta posvuda, i da je nalaze samo oni koji su njezini ljubitelji i štovatelji¹⁰.

1. Povijesni prikaz socijalne filozofije boljševizma i komunizma

U predgovoru svoje doktorske disertacije prevedene na hrvatski pod naslovom *Socijalna filozofija boljševizma* Barač navodi polazište W. Guriana, prema kojemu

— bijeli fratar iz Slanoga, *Dubrave hrid* II (Dubrovnik, 1995) 3, str. 34–35; Pedeseta obljetnica smrti dominikanca Dominika Barača, *Dubrovački vjesnik* XLVI (Dubrovnik, 25. studenog 1995) 2339, str. 22; A. Gavrić, *Život za istinu: Fr. Dominik Barač O. P. (1912–1945)*, u: *Izazov istine*, XII (2000) 23, 77–82; P. Bezina, *Progoni biskupa, svećenika i redovnika Splitske metropolije i Zadarske nadbiskupije (1941–1992)*, Split, 2000); J. Radica, *Sve naše Dakse, Hrvatski jug u vrlogu Drugog svjetskog rata i jugokomunističke strahovlade*, Matica hrvatska, Dubrovnik, 2003.

6 Radica, J., *Sve naše Dakse*, nav. dj. str. 458.

7 Barač, str. 459.

8 H. Bošković, *Filozofski izvori fašizma i nacionalnog socijalizma*, Zagreb 1939. i 2000.

9 J. Kuničić, *Problem komunizma (s idejnog stanovišta)*, Dubrovnik 1942.

10 T. Vereš, *Filozofsko–teološki dijalog s Marxom*, Zagreb 1981.

je boljševizam proizišao iz »građanskog« društva i istodobno predstavlja tužbu protiv njega: »Boljševizam je nužna posljedica takva svieta, kojemu je kršćanstvo kao i sva usmjerenost prema drugom životu samo privatna članak vjere koji naravno više nema nikakva utjecaja na oblikovanje javnoga života«¹¹. Baš zato, po mišljenju Barača, treba dobro proučiti boljševizam jer bitno utječe na oblikovanje društva i stvaranje slobodnog svjetonazora, u kojemu na mjesto »vrhovnog autoriteta« — Boga dolaze ovozemaljski bogovi koji od svojih podložnika zahtijevaju bezuvjetnu poslušnost, tj. da im se klanjaju i da im pokorno služe.

Socijalnoj filozofiji boljševizma Barač pristupa kritički, objektivno, nepolemiki i nepromidžbeno, oslanjajući se na povijesne izvore i nastojeći istaknuti ono što je boljševizmu karakteristično i pripadajuće¹². S obzirom na prve početke filozofske misli u Rusiji, drži da je dublje filozofsko mišljenje kroz dugu povijest Rusije strano ruskoj duši. Tek provedbom reformi Petra Velikoga došla je zapadnoeuropska misao u Rusiju i uzela maha za vladavine Katarine II, a u 17. i 18. st. bio je veliki utjecaj njemačke filozofije. Po mišljenju N. Berdjajeva čitava povijest ruske inteligencije je bila povijest pripravljanja Rusije na komunizam¹³. Među prve ruske filozofe Barač ubraja Skovoroda (1722–1794) koji je svoje filozofsko mišljenje temeljio na drevnoj filozofiji, posebno na platonizmu. Rusi su ga smatrali ruskim Sokratom. Bio je učenik Ch. Wolffa (1679–1754), usvojio je Wolffove težnje anarhističkog individualizma s racionalizmom, a svojim klasičnim obrazovanjem bio je jedan od najzornijih ruskih mislioca u 18. st. Napoleonski ratovi prisilili su Rusiju da izađe iz zatvorenosti. Nove ideje sa Zapada, naročito one revolucionarne, prvi su počeli širiti mladi ruski časnici, nakon što su neko vrijeme proboravili na Zapadu i vratili se u Rusiju. Najznačajnijim misliocem toga doba Barač smatra časnika Petra Čaadajeva (1794–1856), koji se odlučno suprotstavio proturomanjskim težnjama. Bio je izraziti kršćanski filozof Rusije 19. st., Schellingov učenik, i uveo je u Rusiju njegovu filozofiju koju je ruska mlada inteligencija s oduševljenjem prihvaćala i proučavala. Čaadajev je svoje misli pisao na francuskom, a objavio ih je 1836. godine na ruskom jeziku pod naslovom »Filozofska pisma«. Uživao je veliku popularnost u naučnim ruskim krugovima¹⁴.

Poslije Napoleonova poraza mladi naraštaj u Rusiji je bio pod utjecajem Francuske revolucije. Mlada inteligencija, zanešena ideologijom Schellinga i Hegela, razdvojila se u dva suprotna pravca: »zapadnike« koji žele europeizirati Rusiju i »slavenofile« koji se suprotstavljaju primjeni zapadnoeuropskih uređenja i ideja, a zagovaraju stare ruske ideje; zastupaju načelo prema kojemu svaki narod mora živjeti vlastitim samostalnim životom, svojim načinom opstanka, jer u tom posebnom narodnom životu živi neki duboki idealni princip, »narodni duh«, koji prožimlje i oblikuje cijelu povijest svakog naroda i sve strane njegova života; on se

11 W. Gurian, *Der Bolschewismus*, Freiburg i. Breisgau 1931, str. 202.

12 Barač, str. 3–4.

13 N. Berdjajev, *Sinn und Schicksal des russischen Kommunismus*, Luzern 1937, str. 130; usp. Barač, str. 2, bilj. 3.

14 Barač, str. 33–34.

izražava i očituje »u osobitosti ruskog tradicionalnog pravovjerja i vlastitosti političkog i društvenog života, koji je zapadnoj Europi protivan«¹⁵.

»Slavenofili« su držali da Rusija treba biti iznad Zapada, poslužiti kao sjajan primjer cijelom svijetu kao zajednica koja je ostvarila »miran« život, koja posjeduje »nutarnju istinu« pravoga kršćanstva. Utjecaj Zapada koči pravilan razvitak i djelovanje »narodnog duha«, stoga mu se moderna Rusija treba suprotstaviti. Poznatu formulu »partie oficialne narodnosti«, kojoj je stajao na čelu ministar prosvjete grof Uvarov: »pravoslavlje, samoodržavnje, narodnost«, usvojili su mnogi »slavenofili« kao svoj program (pjesnik Jarikov i Gogolj). Po mišljenju Barača »slavenofili« su književnom djelatnošću probudili filozofijsku i političku misao u Rusiji. Barač ističe da su »slavenofili« zazirali od katolicizma jer su fanatično vjerovali u nacionalni mesijanizam; tako je njihov negativni pogled na nauku Katoličke crkve ostavio dubok trag razjedinjenosti. Međutim oba pokreta, »zapadnici« i »slavenofili«, koji su potpuno oprečni u stavovima, bili su istomišljenici u kritiziranju suvremenih ruskih prilika. »Slavenofili« su prigovarali vladi da podliježe pod utjecaj Zapada, a »zapadnici« obrnuto, da stavlja zapreke modernom napretku Rusije. Razlikovali su se glede svjetonazora. Naime, »zapadnici« su bili više areligiozno–liberalni, a »slavenofili« religiozno–nacionalni¹⁶.

Prodorom marksističke ideje u Rusiju 1870. godine svi napredni elementi ruske nacionalne ekonomije dolaze pod »zastavu marksizma«. Godine 1898. po načelima marksizma osnovana je socijalno–demokratska radnička stranka, koja je, prema mišljenju Barača, mogla samo nezakonito opstojati i djelovati. Na londonskom kongresu razdijelila se u dva ogranka: »boljševike« i »menševike«. Prvi su imali većinu (bolši = veći), a drugi su ostali u manjini (menši = manji). Vođa boljševika je bio Lenjin [(ili po građanskom imenu Vladimir Iljič Uljanov (1870–1924)¹⁷]. Boljševici se razlikuju od menševika po strogom centralizmu i političkom statusu. Menševici su pomirljivi i naglašavaju sporazum između radnika i poslodavaca, socijalizam namjeravaju ostvariti postupno i taktički, oduševljeni su zapadnoeuropskim parlamentarizmom i demokratizmom; za razliku od boljševika koji su htjeli ostvariti socijalizam uporabom sile, prevratom, provodeći svjesnu proletersku i klasnu borbu. U to doba u Rusiji su se pojavile i druge manje značajne i utjecajne stranke, kao »trudoviki« (umjereni intelektualni socijalisti), čiji program donekle odgovara kršćanskom socijalizmu. Nakon Oktobarske revolucije (1917) potpuno ih je nestalo¹⁸.

Prema mišljenju Barača boljševizam počiva na zapadnoeuropskom filozofijskom temelju. Boljševizam kao filozofija i kao svjetonazor proizlazi iz materijalizma koji je osnova »nacionalnog« socijalizma ili marksizma; boljševizam je stari revolucionarni duh, duh revolucionarnog Marksa. Prema Zinovievu: »Lenjin je bio najznačajniji Marxov učenik. Izvan marksizma nema lenjinizma. — Lenjini-

15 Barač, str. 37–38.

16 Barač, str. 39.

17 Barač, str. 47.

18 Barač, str. 48–49.

zam je teorija i praksa marksizma u dobi imperijalizma, imperijalističkih ratova i svjetske revolucije, koja je započela po diktaturi proletarijata u Rusiji. Nema Lenjina bez Marxa; potpuni marksizam to je danas Marx zajedno s Lenjinom¹⁹.

U drugom poglavlju, »Materijalističko — marksistička filozofija povijesti ili historijski materijalizam«, Barač napominje da je Marx svu svoju nauku i »novu filozofiju života« formulirao u nekoliko rečenica. Ona se sastoji od šest bitnih dijelova: »1. Nijekanje 'apsolutum-a', jer je cijeli život na svim područjima i u svim časovima podvrgnut trajnom razvoju. 2. Struktura svega društva i njegove 'nogradnje' (socialni, politički i duševni život) uvjetovana je proizvodnim odnosima materijalnog života. 3. Odnosi proizvodnje nužno određuje tok i smjer svega razvitka. 4. Cijeli se razvitak odvija dialektički tj. u suprotnostima. 5. Prvenstvo materije i ekonomskog poredka nad duhom i kulturno duhovnim poredkom. 6. Naveštanje 'socialne revolucije'«.²⁰

Marx slijedi Heraklitov »panta rei« i niječe »apsolutno«, a Hegelovo tumačenje promjena i razvitka gibanjem i dijalektikom nadomješta dijalektikom materije, odnosno dijalektičkim materijalizmom, dok cijeli razvitak povijesti nadomješta, zamjenjuje »historijskim materijalizmom«. Relativizam je temeljna oznaka Marksova shvaćanja povijesti. Za njega je sve relativno, jer je sve postalo i sve prolazi; apsolutnih vrednota nema u povijesti, već je apsolutan jedino dijalektički postupak. Marks nije jedini koji je nijekao apsolutno. Proudhon je prije Marksa tvrdio da ono ne postoji, jer to potvrđuje sam napredak. Engels slijedi Feuerbachovo polazište, prema kojemu sve proživljava besprekidnu promjenu postojanja i prolaznja, a »onda prestaje jedanput zauvijek težnja za zadnjim rješenjima i vječitim istinama; čovjek postaje svjestan nužnog ograničenja svake stečene spoznaje, njezine uvjetovanosti okolnostima, pod kojima je stečena. Ali čovjek ne da više da mu se nameću nesavladive suprotnosti još uvijek uobičajene metafizike istinita i lažna, dobra i zla, istovjetna i različita, nužna i slučajna; jer se zna da te suprotnosti imaju samo relativnu vrijednost. Ono što je sada priznato istinom, ima isto tako svoje skrivene lažne strane, kao što i ono, što je sada spoznato krivim ima svoje istinite strane, radi kojih je prije moglo vriediti kao istinito.«²¹

Tako se u relativizmu poriču sve nadvremenski važne ideje i vrednote. Prema mišljenju Barača, upravo u toj temeljnoj misli materijalističkog shvaćanja povijesti nalazi se filozofijska srž, koja to shvaćanje izdiže nad prostu ekonomsko-društvenu teoriju. S tog se stajališta promatra cijeli duhovni, religiozni i čudoredni svijet kao »nogradnja« proizvodnih odnosa. Sve je podvrgnuto općem zakonu promijena. Prema mišljenju Barača, Lenjin je posve prihvatio Marksov relativizam. Stoga se borio »protiv svakog apsolutnog i upravo tu leži najdublji razlog, zašto on progona i ništi crkvu (svaku religiju) kao predstavnicu apsolutnoga. Bit historijsko-dijalektičkog materijalizma je zapravo u poricanju apsolutnoga. 'Absolutne'

19 G. Zinoviev, *Le Léninisme*, Bibliothèque communiste, Paris 1926, str. 13–20; usp. Barač, str. 49.

20 Barač, str. 63.

21 Barač, str. 64.

spoznaje uobće nema, a ne može ni biti, jer materija, dosljedno tome i naša spoznaja, nalaze se u neprekidnom gibanju.«²²

Nijećući apsolutno, Lenjin niječe i religiju: »Izvan prostora i vremena, zamišljena bića, podržavana od popovstva i mašte neukih, zastrašenih masa čovječanstva, izrod su bolesne fantazije, hir filozofijskog idealizma, nevaljao produkt nevaljalog društvenog poredka«²³. Svi »idealistički« smjerovi su povezani s onim relativizma i za sve vrijedi kao jedino i istinito pravilo: Nema apsolutne istine, vrijednosti ni norme«. Glede voluntarističkog relativizma, koji je naročito zastupan u boljševizmu, »dobro i istinito je ono, što služi klasnoj borbi, ono što koristi (...). Moral se tako spušta na klasni moral i sva dobra postaju relativne vrijednosti«²⁴.

Historijski materijalizam je nadogradnja društva. Država je samo izražaj klase koja vlada. Moral boljševizma više ne znači ništa. Prema Lenjinu, moralno je sve što služi partiji. Dakle, sve zavisi od ekonomskih prilika, pa i nauka: »Više nema spekulativne nauke u tradicionalnom smislu. Sve biva diktirano po 'generalnoj liniji', po njezinim načelima valja misliti i suditi. Praktična ili pozitivna nauka nije proširenje spekulativne ili teoretske nauke nego baš obratno«²⁵. Barač drži ispravnim i opravdanim Berdjajeva zapažanja glede boljševističkog poimanja filozofije i morala. Za Berdjajeva je neprihvatljivo da »filozofsku djelatnost vrši bezimni kolektiv, koji izrađuje generalnu liniju; a taj je kolektiv podvrgnut naputcima odzgo: eto pravog petoljetnog plana na filozofijskom području. Za ostvarenje tog plana mora teorija biti najuže povezana s praksom, s radom na izgrađivanju ekonomskog socializma. Pravo rečeno, sovietska filozofija nije uobće filozofija«²⁶.

S obzirom na historijski i dijalektički materijalizam, Barač svraća pozornost na njegove glavne nedosljednosti. Naime, filozofski promatrano taj je sustav pun sofizama i zabluda; niječe svršni uzrok i podliježe determinizmu; zanima se samo za izvršne uzroke, i to materijalno–ekonomske naravi, što znači da niječe načelo svrhovitosti i tako se potpuno suprotstavlja sv. Tomi Akvinskom, koji mu u svojoj filozofiji određuje prvo mjesto, ističući kako je baš svršni uzrok onaj koji stavlja u djelovanje druge uzroke, jer svatko djeluje radi neke svrhe²⁷. U historijskom materijalizmu nema uma koji bi upravljao cijelim svijetom, nego se sve razvija nužno i po prirodnim zakonima; »nema ni najvišeg razumnog bića, Boga stvoritelja, koji stvara i koji je stvorio svemir. Nadomješta ga materialna tehnika, i baš na tome se temelji psihologija boljševističkog ateizma«²⁸.

22 Barač, str. 65.

23 Barač, str. 65–66. Ovdje se Barač poziva na djelo J. Messnera: *Die soziale Frage der Gegenwart*, Tyrolia, Innsbruck 1934, str. 290. Prema mišljenju Messnera, socijalisti i marksisti su na liniji Marksa, svog duhovnog oca, str. 306.

24 Barač, str. 66. Ovdje se Barač poziva na djelo W. Guriana: *Der Bolschewismus*, Herder, Freiburg i. B. 1937, str. 186.

25 Barač, str. 86.

26 N. Berdiaeff, *Problème du communisme*, Paris 1933, str. 107–108; usp. Barač, str. 86.

27 S. Thomae Aq., *S. c. g.*, 3, 17; *S. theol.*, I, 5, 4; usp. Barač, str. 90.

28 Barač, str. 91.

Materijalističko promatranje povijesti potpuno je suprotno teleološkom. Naime, »teleološko promatranje povijesti smatra Boga nestvorenim uzrokom te stoga i konačnim ciljem svih stvari. Ljudski život cieni kao 'put' k Bogu, i vidi u trajnom ostvarenju objektovnih dobara uvijek izrazitiju sličnost ljudi i svieta Bogu. Materialističko shvaćanje povijesti je pak sasvim jednostrano, te smatra svaki napredak čisto materialnim, isključujući svaki red duhovnosti«²⁹. U historijskom i dijalektičkom materijalizmu Barač vidi nedosljednost u tome što se u njem naučava prvenstvo materije pred duhom, što »ta filozofija pridaje stvari potpuno neograničeno bivstvo i vrijednost, tako, da ona radikalno poriče svaku drugu stvarnost osim ovog materialnog svieta«³⁰. Svoje mišljenje Barač temelji na Berdjajevu shvaćanju ruske filozofije, prema kojem se »ekonomija ukazuje posljednjom sudbinom čovjeka, van nje nema uobće nikakva života, nikakvog obstanka. Potpuno se uništavaju velike ideje o Bogu i čovjeku, te s njima propada svaki sadržaj ljudskog života, ostaju samo ekonomija i tehnika«³¹.

Materijalistički sustav je protuslojna filozofska nemogućnost, jer polazi od pokretanja »mrtve materije same po sebi«. Ta »nova« filozofija niječe stari utvrđeni princip da sve što se pokreće mora biti pokrenuto od drugoga (»omne quod movetur ab alio movetur«)³². Prema mišljenju Barača, »Sovijetski filozofi idu čak tako daleko, da materiji pripisuju neku vrstu spontanosti i slobode; ta svojstva materije su njezini 'viši' principi, a to oni čine u prvom redu zato, da bi mogli opravdati komunističko–boljševističku revoluciju u Rusiji i diktaturu proleterijata«³³. U tom smislu »nema više osobne svijesti, osobne slobode i razuma, dosljedno, nema više ni čovjeka kao čovjeka«³⁴.

Barač smatra Marksov sustav ograničenim, a njegovo gledanje na svijet jednostranim. Ne slaže se s historijskim materijalizmom koji predbacuje kršćanskoj filozofskoj misli da je izvanjskim, tvarno–prirodnim čimbenicima zaniijekala utjecaj na povijesno zbivanje. Naprotiv, prema mišljenju Barača, Toma Akvinski je u svojim djelima »najbolje izrazio svestrano kršćansko gledanje na svijet« i učio »skladno jedinstvo između Božanskog i ljudskog, između duhovnosti i tvarnosti, pa je stoga njegova društvozna nauka uvijek savremena i moderna«. On je veoma »dobro poznao i cienio materialne čimbenike u povijesti«; smatrao ih je »bitnim počelom poviestnih zbivanja«, štoviše, svojski se zalagao i za duhovnu i za materijalnu kulturu, jasno dao do znanja da »čovjek kao duhovno–tjelesno biće ne smije zagresti u tvarnost, ali je ipak po svojoj naravi upućen na materijalno«³⁵. Utjecaj materije na vlastitosti duha, kao i na fizičke i moralne sklonosti pojedinaca, dolazi do izražaja u tomističkoj nauci o principu individuacije. To je očito u tomističkoj

29 Barač, str. 91.

30 Barač, str. 91.

31 Berdjajev N., *Istina i laž komunizma*, Zagreb, 1934, str. 55; usp. Barač, str. 92.

32 Barač, str. 92.

33 Barač, str. 92.

34 Barač, str. 93.

35 Barač, str. 94.

nauci o spoznaji, koja je uvjetovana i zavisna od tvarnog svijeta. U svom djelu *De regimine principum* Toma Akvinski ispituje utjecaj prirode na razvitak pojedinca i naroda. Tomina spoznaja je uvjetovana prilikama i vremenom u kojem je živio, ali, prema mišljenju Barača, »u njegovoj nauci ono bitno vrijedi još i danas, i ako su problemi postali zamršeniji. Kršćanska i tomistička socialna filozofija ne nieće posve Marksova stajališta, nego izpravlja njegovu jednostranost i pretjeranost, što relativni uzrok uzdiže na apsolutni i najveći uzrok«³⁶. Dakle čovjek nije, kako su jednostrano mislili Marx i Lenjin, u svemu zavisan od materije, niti je samo stvaralački duh koji oblikuje povijest, nego »kao što duh i tvar zajedno čine čovjeka, tako oboje skupa stvaraju povijest«. Tako »subjekt i nosilac poviesti jest dakle, po tomističkoj filozofiji, duhovno–tjelesni čovjek, koji je za života na zemlji bitno vezan za vrijeme i prostor, ali je slobodan i pozvan da stvara uvijek nova kulturna dobra«³⁷.

2. Novi čovjek («*homo sovieticus*») u ruskoj filozofiji

U trećem dijelu svoje knjige Barač proučava boljševizam kao nazor na svijet, promatrajući ruskog čovjeka («*homo sovieticus*») u njegovoj metafizičko–etičkoj strukturi³⁸. U proučavanju ruskog čovjeka u marksističko–boljševističkoj filozofiji i sociologiji Barač se služi djelima vrsnih poznavatelja prilika u Rusiji, bilo da je riječ o ruskim autorima u Rusiji ili u inozemstvu, bilo da je riječ o stranim autorima koji su neko vrijeme boravili u Rusiji ili održavali veze s ruskim autorima³⁹. Prema mišljenju Barača u »novom čovjeku«, stvorenu u socijalističkoj izgradnji boljševizma, bitni i formalni element »starog« čovjeka, njegova duhovna duša, potpuno je ponižena u svom metafizičkom i etičkom dostojanstvu, dok je manje savršeni element, materija — tijelo preuzeo prvenstvo. Prema Baračevu shvaćanju »novi čovjek« boljševizma, promatran isključivo s ekonomskog stajališta i društvenog supstancijalizma, »diametralno je suprotan čovjeku, kako ga zamišlja tomistička–socialna filozofija i kršćanska nauka«⁴⁰. Međutim, usprkos tome, neki su »znanstveni« boljševistički teoretičari cijenili nauku sv. Tome Akvinskoga. Prema Baraču

36 Barač, str. 94–95. Slično je mišljenje zastupao i R. P. Ducatillon uspoređujući komunističko učenje s katoličkim naukom: *Doctrine communiste et doctrine catholique*, u: *Le communisme et les chrétiens*, Plon, Paris 1937.

37 Barač, str. 95.

38 O ovoj problematici Barač je pisao prije pod naslovom: »Homo sovieticus« u svojoj metafizičko–etičkoj strukturi (*Akvinae* 5 (1937) 6, 12–16).

39 M. Jesimov, *Die Soziologie des Bolschewismus*, Berlin 1920; H. Béraud, *Ce que j'ai vu à Moscou*, Paris 1925; J. Douillet, *Moscou sans voiles* (Neuf ans de travail au pays des Soviets, Paris 1929) — Douillet je belgijski konzul koji je živio trideset i pet godina u Rusiji; W. White, *So lebt der Russe*, Köln 1932, H. Iswolsky, *L'homme 1936. en Roussie soviétique*, Paris 1936; P. Delaye, *Pour connaître le communisme*, Spes, Paris 1936; A. Gide, *Retour de l'U. R. S. S.*, Gallimard, Paris 1936; I. Kologriwof, *Die Methaphysik des Bolschewismus*, Salzburg 1934; J. Danzas, *Roussie et chrétienté* (Centre Dominicaine d'études russes »Istina«), Paris 1934; *Le communisme et les chrétiens*, Paris 1937.

40 Barač, str. 101.

posebno se ističe Đ. Plehanov, poznati predstavnik ruskog marksizma i najznačajniji boljševistički teoretičar, koji u svojoj knjizi »Osnovni filozofski problemi marksizma« daje naslutiti mogućnost povezivanja Marksa i Tome Akvinskoga: »Za sad se još nije pokušalo, da se Marx 'popuni' pomoću Tome Akvinskoga. Pa ipak nije nemoguće, da se uzprkos nedavno izdanoj enciklici protiv modernista, ne nađe u katoličkom svijetu mislilac, koji će se poduhvatiti ovog velikog djela«⁴¹. Barač promatra čovjeka kroz tri osnovna aspekta: kao pojedinca, kao osobu, člana jedne zajednice te kao dio svemira (*pars principalis*), pozivajući se na sv. Tomu koji kaže da su među svim svemirskim dijelovima razumna stvorenja uzvišenija, jer su najbližnja božanstvu. Stoga čovjeka treba promatrati svestrano i potpuno, tj. u sva tri poretka: individualno–osobnom, društvenom i svemirskom, te mu dati ono mjesto i ono dostojanstvo, koje mu pripada na temelju njegove od Boga stvorene prirode⁴².

Prema učenju boljševizma »novi« se kolektivni čovjek treba potpuno osloboditi svih buržujskih veriga, svakog osobnog posjeda, odnosno, kapitala i vlasništva, jer s novcem može postati sve, a bez novca ne može postati ništa, čak ni on sam⁴³. Čovjek — »proleter je prinuđen odreći se svakog prava, čak i onoga što mu ga priroda daje, jer su 'Upute komunističkog vodstva' moćnije od samoga prava prirode. Ne može posjedovati ništa što bi mogao nazvati svojim vlasništvom. Budući da je čovjek samo društveno biće, vlasništvo ima samo socialnu funkciju, posebničko vlasništvo nije dozvoljeno«⁴⁴. Proleterac je svjetski čovjek, ali bez domovine; postoji samo socijalističko globalno društvo, a to je najveće zlo, zaključuje Barač, jer su u tom društvu uništeni pojedinac i obitelj, pračelija ljudskog društva. Tako je čovjek, sa svojom posebnosti, vlastitosti i osobnosti, potpuno podređen društvu. »Pojedinac za sebe više ništa ne posjeduje, on u sebi i za sebe više nema vrijednosti; izgubio je opravdanje svoga obstanka. Cieni se jedino prema službi za zajednicu. Cielo njegovo htjenje, mišljenje i djelovanje pripada izključivo zajednici. Smisao njegova života se sastoji samo u tome, da se potpuno stopi s društvom. On je prvotno, bitno i isključivo 'društvena životinja'. Rekli bismo 'to zoon politikon'⁴⁵. Prema marksističko–boljševističkom shvaćanju čovjek je bitno i isključivo društven, a to znači da zbiljski opstoji i može opstojati samo i jedino u društvu; da se zajednica ne sastoji od pojedinaca, nego obratno, pojedinac mora biti u zajednici ako želi stvarno opstojati; da društvo daje pojedincu stvarni bitak. Jednom riječju, »društvo je suppositum ili samostojnost, koja postoji po samoj sebi, a pojedinci su samo pripadnosti što ih ona nosi. Društvo je prafenomen, a čovjek je epifenomen.

41 G. V. Plehanov, *Osnovni filozofski problemi marksizma*, Zagreb 1935, str. 6; usp. Barač, str. 101, bilj. 7.

42 S. Thomae Aq., *S. c. g.*, 3, 112; 2, 2. i 3; usp. Barač, str. 101–102.

43 P. Delaye, *Pour connaître le communisme*, Spes, Paris 1936, str. 98; usp. Barač, str. 102.

44 Barač, str. 103.

45 Barač, str. 107. Barač u bilješki napominje da je ogromna razlika između »zoon politikon«, »animal sociale« (»društvena životinja«) Aristotela i Tome od »animal sociale–collectivum« marksističko–boljševističke socijalne filozofije.

Prema celom svom biću čovjek je u punom smislu i izključivo »zoon politikon«, koje se može individualizirati samo u društvu. Dakle, u društvu i po društvu čovjek je potpuno podružtvovljen, i učinjen bezvoljnim vlastništvom zajednice, on postaje, a to je baš ono najstrašnije, predmet kojim se po volji raspolaže, i prestaje biti samosviestni i samostalni subjekt.«⁴⁶

Prema »Pravdi«, službenom glasilu boljševističkog režima, »novi čovjek se ne oblikuje sam, partija upravlja celim postupkom socialističkog pretapanja i ponovnog odgoja masa. Komunist se mora pokoravati programu partije i njezinoj disciplini... U različitim razdobljima može partija imati različite zahtjeve.«⁴⁷ U Sovjetskoj Rusiji »Generalna linija« Partije je jedinstveni »filozofski« sistem, premda se ovdje, prema mišljenju Barača, »ne bi niti smijelo govoriti o nekoj filozofiji, jer filozofija predpostavlja slobodu mišljenja.«⁴⁸ U to doba u Rusiji se događalo obrnuto, sloboda mišljenja je bila podjarmljena i podvrgnuta bezobzirnoj kontroli, i tako je sovjetska filozofija postala »teologija«. Pozivajući se na J. Danzasa koji iznosi filozofsku misao u Rusiji⁴⁹, Barač zaključuje da sovjetski filozofi imaju svoju objavu i svoju bibliju, da imaju svoj nepogrešivi autoritet i svoj službeni nauk o koji se ne smije ogriješiti. Štoviše, »svaki pokušaj kritičkog prosuđivanja 'službene filozofije' predstavlja herezu u zemlji kolektivnog čovjeka i dovoljni razlog za izopćenje iz života«⁵⁰.

Barač zaključuje: »Ukratko: kao materija, tako se absolutizira i proleterska svijest, koja se u kolektivu ostvaruje. Njoj se imadu podrediti sve druge ideje i predodžbe o pojedincu. Tako se polako stvara 'svjetska savjest'. S kategoričkim imperativom: misli, osjećaj, radi uvijek tako, da se u tome složiš s proleterskom svijesti!«⁵¹. Boljševizam je stvarno izvršio zločin nad čovjekom, obezvrijediši njegovu osobnost i dostojanstvo koje ima od Boga stvoritelja. U boljševizmu osobnost je uistinu postala »strašilo«, kako je to predvidio Dostojevski, »gadni nadimak« koji bi Gorki želio zamijeniti »unutrašnjom osobnošću«. Tako se u boljševizmu obistinila stara popularna ruska legenda koja laže da će doći vrijeme kada će Rusijom vladati »životinja bez imena«, sastavljena od bezbrojne mase⁵².

Barač se čudi marksizmu i boljševizmu, koji su nastali zbog nepodnosivih nepravdi u »građanskom« kapitalističkom društvu i protiv »ponečovječenja«, da bi s vremenom i sami činili ne samo iste nego još teže i neoprostive pogreške prema čovjeku. Štoviše, u marksističkom boljševizmu se još više ubrzao taj sudbonosni razvitak »odčovječenja«. Naime, »kapitalizam i komunizam shvaćeni kao ideja ili program i simbol, jednako poriču vlastitu vrijednost osobnosti«, jer za njih »osobnost predstavlja samo oruđe priradnog društvenog procesa«, što »dovodi do stra-

46 Barač, str. 107.

47 Barač, str. 109.

48 Barač, str. 109.

49 J. Danzas, *Russie et chrétienté*, 3 (1936) br. 1–2, str. 7–30.

50 Barač, str. 109–110.

51 Barač, str. 110. Obrnuto od Kantove maksime u kojoj je subjekt odlučujući.

52 Barač, str. 110.

šne činjenice da čovjek prestaje biti čovjekom, svodi sav život do najnižeg stupnja i do konačnog poživinčenja čovjeka i svih njegovih sposobnosti«⁵³.

Uspješno sredstvo za ostvarenje »novog čovjeka« boljševizam vidi u moći tehnike. Polazi od metafizički sigurnog principa: »Propadanje jednog uvjetuje nastajanje drugog«. Prvo treba »uništiti starog, Božjeg čovjeka« i »stvoriti kolektivnog čovjeka«⁵⁴. Stoga Lenjin i Staljin uvelike ističu važnost tehnike. Ona odlučuje o svemu u periodu izgradnje te ima konačnu i odlučnu riječ na svakom području: duhovnom, kulturnom ili socijalnom. Međutim, tehnika, posebno ekonomska tehnika, nosi sa sobom sudbonosne probleme s metafizičko–socijalno–etičkog stajališta. Na pozitivnu i negativnu stranu tehnike upozorio je Berdjajev u svom djelu *Određenje čovjeka*, naglasivši da »tehnika oslobađa čovjeka, ali ga u isto vrijeme slabi i zarobljuje. Mehanizira ljudski život i daje ljudima oblik i lice stroja«⁵⁵.

Pozivajući se na sv. Tomu i skolastičku filozofiju, Barač ističe da treba dobro razlikovati značenje riječi »agere« (djelovati) i »facere« (tvoriti), dvije radnje svojstvene čovjeku. Naime »djelovati naznačuje radnju, koja ostaje u samom djelatelju, kao što je htjeti, shvaćati i sl.; i stoga se znanosti o djelovanju nazivaju duhovne znanosti. Tvoriti pak naznačuje radnju koja prelazi na stvar, i mienja je, kao sjeći, žeći, i sl.; zato se nauke o tvorenoj radnji nazivlju vještine.«⁵⁶ Dakle značenje riječi »agere« i »facere« ne treba samo dobro razlikovati po uzroku nego i po učinku. Naime »u prvom je slučaju čovjek kao duhovno–razumno biće princip djelatnosti. Dakle, težište je djelatnosti u samom čovjeku, u onom, koji djeluje. U drugom slučaju se glavna težina prenosi na samo proizvodnje; princip nije više prvenstveno čovjek kao čovjek, nego jedna 'izvršna moć' i umjetničko oblikovanje. Što se više proizvodnje od čovjeka zahtjeva, to više se čovjek kao čovjek snizuje, 'prodaje', te napokon postaje oruđe za proizvodnju. Više ga ne vodi njegov zadnji cilj (njegovo usavršavanje i blaženstvo), nego ekonomski probitak i stroj. Proizvodnja nije više radi čovjeka, nego obratno, čovjek radi proizvodnje«⁵⁷.

U namjeri da oslobodi čovjeka od opredmećivanja, tj. da on ne postane »stvar« i da se ostvari radom s pomoću tehnike, marksizam je još više uništio i obezvrijedio čovjeka. U socijalističko–komunističkoj Rusiji je boljševisitički, odnosno boljševizirani čovjek, najviše osjetio despotizam tehnike i stroja. Barač dijeli Berdjajevo mišljenje, prema kojemu je u boljševizmu »ruski čovjek doživio krizu svoga čovjества«, te mu prijete opasnost »da ništa ne preostane za njega samoga, za njegov osobni, intimni život, da nema nikakve slobode njegovu duhovnom životu, njegovoj stvaralačkoj misli. On je ubačen u život golemih kolektiva i podvrgnut nečo-

53 W. Gurian, *Der Bolschevismus*, str. 196; usp. Barač, str. 113.

54 Barač, str. 114.

55 N. Berdiajew, *Von der Bestimmung des Menschen*, Berlin 1935, str. 304, bilj. 39; usp. Barač, str. 115.

56 Usp. Barač, str. 116.

57 Barač, str. 116. U bilješci Barač vraća pozornost na važnost odnosa između tehnike i morala. Ističe temeljno načelo u vrednovanju tehnike: »Čovjek je slobodno, razumno–duhovno biće, za koga je dobro samo ono, što ga kao celinu usavršuje i što ga pomaže da postigne zadnji cilj. Ukoliko pak tehnika čuva i priznava prava čovječija, ili ukoliko je podložna moralnim zasadama, utoliko je ona neko dobro za čovjeka i za kulturu uobće«.

vječnim nalozima. (...) tresu se i sami pratemelji ljudskog opstanka.«⁵⁸ Posljedica tehniciziranja života i nepodnosiv pritisak djeluju na ruskog čovjeka koji je po naravi miran, sklon razmišljanju i povučenosti. Moderni tehnički svijet i aktualizam onemogućuju mu razmišljati »o vječnosti, o Bogu, o istini i ljepoti«. Stoga Barač zaključuje da »duboko vjerska ruska duša neće moći za dugo podnositi unutarnju prazninu i kaos«, da će se razviti presudna borba između osobnosti i tehnike, jer je došlo u pitanje samo ljudsko dostojanstvo, te da će mu za oslobođenje ostati jedino duhovno jačanje.⁵⁹

3. Tomističko–skolastičko poimanje čovjeka i društva — socijalna filozofija kršćanstva

Izlazak iz krize čovječstva »novoga« boljševističkog čovjeka, budući da je njegova narav i njegovo metafizičko–etičko značenje uništeno, Barač vidi u povratku tomističkoj i skolastičkoj socijalnoj filozofiji. Naime, u boljševističkom materijaliziranom, proleterskom i kolektivističkom čovjeku gubi se ono što je u čovjeku najviše, njegova osobnost. Kolektivizam krivo shvaća i poriče opstanak i opravdanje svega područja duhovnosti, što je besmisleno pokušati »zbrisati u čovjeku svijest o njegovoj 'pojedinačnosti' i njegovoj posebnosti, uništiti u njemu prirodni nagon za uzdržavanjem i oblikovanjem svog posebnog bitka, oduzeti mu pravo slobodnog samoodređenja«⁶⁰. Pozivajući se na encikliku pape Pia XI, »Divini Redemptoris«, Barač posebno ističe da društvenost nije bistveni (metafizički) temelj pojedinačnosti, nego je pojedinačnost temelj društvenosti, što je u komunizmu potpuno obrnuto, jer čovjeka »lišava njegove slobode, duhovnog načela njegovog moralnog djelovanja, oduzima svako dostojanstvo ljudskoj ličnosti i svaku moralnu kočnicu slipeh nagona. Čovjeku pojedincu u odnosu prema kolektivu nije priznato nikakvo prirodno pravo ljudske ličnosti, pošto je ona u komunizmu neznatni kotačić sustava.«⁶¹

Naspram marksističko–boljševističkom »ekonomskom čovjeku«, koji je izgubio središnji položaj u kozmičkom poredku, stoji onaj Tome Akvinskoga, čovjek »pars principalis« (poglaviti dio) cijelog svemira, a ne nikakvo društvo ili opće dobro ili ekonomija⁶². Prema sv. Tomi, unatoč čovjekovoj društvenoj naklonosti, čovjeku moraju ostati »netakunte njegova sloboda i samovlasnost u njegovu individualno–osobnom poredku, kao i njegov položaj, koji on zauzima u društvenom i svemirskom poredku«⁶³, što znači da zajednica ima svoja prava nad ljudima u stanovitoj mjeri i redu, a nikako apsolutna prava.

58 N. Berdjajev, *Sudbina čovjeka u suvremenom svijetu*, Zagreb 1935, str. 8; usp. Barač, str. 118.

59 Barač, str. 118.

60 Barač, str. 119.

61 A. A. S. vol. XXIX, 1937, str. 70, usp. Barač, str. 119, bilj. 4.

62 S. Thomae Aq., *S. c. g.*, 3, 112; usp. Barač, str. 120.

63 S. Thomae Aq., *S. theol.*, I–II, 21, 4, ad 3; usp. Barač, str. 120.

Toma jasno razlikuje pojedinca i društvo, pojedinačno i opće dobro, prava pojedinca i zajednice, kao i pojedinačna prava u njihovu međusobnom odnosu. »Obća dobrobit ima pravo zahtjevati od čovjeka žrtvu, čak i sam ljudski život; ali ni zajednica ni obća dobrobit ne može imati pravo ni zahtjev na osobu. Uz socialni opseg bitka obstoje još vrste bitka, koje pripadaju čovjeku kao osobi, i čija vlastita prava ne smiju ni na koji način biti okrnjena. Svaki je individuum, još bolje, svaki pojedini čovjek više nego samo dio zajednice. On je i biće što samostalno postoji te ima vlastitu vrijednost. On je također nosilac sasvim osobnog djelovanja, za koje je uvijek odgovoran. Upravo ova metafizička osobnost, o kojoj sv. Toma govori: 'način obstanka osobe najuzvišeniji je od svih drugih'⁶⁴, i njegova etička osobnost: 'dobrobit duše nije određena nikakvom drugom dobru'⁶⁵, sačinjavaju čovjeka u njegovom pravom »ljudskom bitku«. Iz toga nužno proizlaze njegovo dostojanstvo i njegova prava, što ih ima u društvu i svemiru«⁶⁶.

Za razliku od boljševizma koji poriče sav vjerski i nadnaravni red, Barač, slijedeći Tominu misao i nauk Crkve, ističe da osoba i čovjek kao čovjek nalaze svoju najintimniju i najbogatiju puninu baš u vjerskom i nadnaravnom redu. Baš zato jer je duša, lik Božji u čovjeku, nešto najljepše i najviše, dobrobit duše mora biti pretpostavljena svakoj drugoj dobrobiti. Štoviše, »duša, koja je sjedinjena s Bogom, viša je od celoga svemira, jer postaje jedno sa samim Bogom, uzrokom svih stvari. Tako je čovjek uzdignut na najviši stupanj.«⁶⁷ Isključujući Boga, najviši duh i najvišu vrijednost, boljševizam u biti poriče ljudsku osobnost u najdubljem njenom izvoru i stavlja na prvo mjesto materiju kao najvišu vrijednost. Takvo poimanje ljudske osobe i društva Barač smatra ne samo pogrešnim nego i pogibeljnim za pojedinca i društvo. Vrijednost i dostojanstvo ljudska osoba ima od Boga stvoritelja, a ne od sebe samog, stvorenja. »Vrijednost je osobnosti, kao lika Božjega, duhovna, pa je stoga viša od države, narodnosti, ljudskog društva, rase i prirode. Obstanak osobnosti predpostavlja obstanak Božji. Ako nema Boga, izvora vječitih nadosobnih vrijednosti, onda nema ni osobnost vrijednosti, onda postoji samo individuum, koji je podvrgnut prirodovrstnim životnim zahtjevima«⁶⁸. S obzirom na »podruštvovljenje posebničkog kao i javnog života koje podkopova sve prirodne temelje i preduvjete za čovjeka dostojna obstanka«, Barač podsjeća na važnu primjedu Aristotela i sv. Tome: »Politička zajednica, koja u svojoj unutrašnjosti hoće nadomjestiti redosljed društvovnih slojeva potpunom jednakošću, udaljuje se

64 S. Thomae Aq., *S. theol.*, I–II, 21; usp. Barač, str. 120.

65 S. Thomae Aq., *S. theol.*, I–II, 87, 8; usp. Barač, str. 120.

66 Barač, str. 120.

67 Barač, str. 121.

68 Barač, str. 121. U bilješki Barač donosi Berdjajevo shvaćanje osobnosti koje je u skladu s gore rečenim: »Osobnost je slika i prilika Božja u čovjeku, zato se izdiže iznad naravnog života. Ona nije samo dio neke veće cjeline, nije također ni prosta funkcija vrsti ili društva; ona je sama jedna cjelina. Ona se može postaviti uz bok cjelosti svieta, jer nije proizvod ni biološkog procesa ni posljedica neke društvozne organizacije. Osobnost se ne može ni biološki, ni sociološki, ni psihološki shvatiti. Ona je po svojoj naravi duhovna.« (Usp. N. Berdjajew, *Von der Bestimmung des Menschen*, str. 81)

od svoje ideje te srlja u propast. Pretjerano izjednačivanje dovodi do propasti zajednice.«⁶⁹

Konačno i sretno rješenje socijalnoetičkog temeljnog pitanja pojedinca i zajednice Barač vidi u tomističkom rješenju, u kršćanskoj nauci koja čvrsto ostaje pri razlici između pojedinca i osobe, ističući da je svaki čovjek ujedno, jednako izvorno i u jednakoj mjeri pojedinac i osoba. Prema sv. Tomi, sama individualna ljudska priroda je neposredni princip i razlog za sklonost čovjeka k društvu. E. Welty je tu nauku izrazio na sljedeći način: »Individualnost je društvojni potencijalitet čovjeka: iz nje vuče korijen cjelina ljudstva. Ona stavlja na raspolaganje zajednici pojedinca kao sposobnog za utjecanje na društvo«⁷⁰. U Baračevu tumačenju, »svaki čovjek ima svoju narav, koja je u svim ljudima jedna te ista. Ona ne opstoji u njemu kao sastavni dio jedne druge cjeline, nego kao potpuna nedjeljiva cjelina, a to je individualna narav: 'pojedinac u redu samostojnosti'⁷¹. Individuacija, koja tvori različite individue u tvarnom, bilinskom i životinjskom svijetu, dolazi od materije. Stoga ona stoji na najnižem stepenu ljestvice vrijednota u čovjeku.«⁷² Ima raznih biti pojedinačnih samostojnosti, ali »ljudski individuuum ima mnogo savršeniju, tj. razumnu individualnost. Ovo se savršenstvo naziva imenom osoba. Osobnost, dakle, koja izražava ljudsko dostojanstvo, stoji iznad životinjskog u čovjeku. Individuum označuje ono nisko što je u čovjeku, ono, što je podređeno vrsti i zajednici; dok osoba u čovjeku znači ono više, zbog čega je on nad zajednicom. Stoga se pojedinci moraju žrtvovati za zajednicu, kada je ona u opasnosti, a na što ona ima pravo.«⁷³

Oslanjajući se prvenstveno na Akvinčevo poimanje ljudske naravi, osobe i osobnosti i njezina dostojanstva koje ima od svoga Stvoritelja, Barač smatra potrebnim naglasiti uzvišenost i nepovredivost ljudske osobe, kao i njezinu posebnost, nedjeljivost i neponovljivost u suodnosu s drugima i sa svojim Stvoriteljem: »Osobnost je najviše, što ima u nama i uobće u prirodi⁷⁴ (u naravnom redu); jer osoba je razumni slobodni subjekt, a osobnost je ono, po čemu je svaki od nas nezavisni i samostalni subjekt 'sui juris'. Osobnost znači samostalnost u bitku i samovlasnost u djelovanju⁷⁵. Ona obilježuje čovjeka neposredno u bivstvenoj zatvorenosti vlastitog jastva i u odnosu između djelovanja i ovog jastva. Bog kao stvaralački i uzdržavajući prvotni uzrok prouzrokuje zaista osobni bitak i djelovanje do njihovih posljednjih dubina i konačnog razvitka. Osobnost je onaj dar biću, što ga je dao Stvoritelj čovjeku, i posljednjem i najslabijem, kao plemstvo što ga odlikuje. Ona je temelj ljudske vrijednosti i dostojanstva. Čovjek nije osoba radi darovitosti

69 S. Thomae Aq., *In II Pol.*, 1; usp. Barač, str. 121–122.

70 E. Welty, *Gemeinschaft und Einzelmensch*, Salzburg, 1935, str. 131; usp. Barač, 122.

71 S. Thomae Aq., *De reg. princ.*, I, 1; usp. Barač, str. 123.

72 Barač, str. 123.

73 Barač, str. 123. Ovdje se Barač poziva na Sv. Tomu: usp. *S. teol.*, II–II, 64, 2.

74 S. Thomae Aq., *S. theol.*, I, 29, 3.

75 S. Thomae Aq., *De pot.*, 9, 1, ad 3; usp. Barač, str. 123–124.

nit radi genijalnosti ili radi neograničenih uspjeha svojih snaga. Najjednostavniji i najskromniji čovjek je osoba.«⁷⁶

Zaključak

Imajući u vidu izneseno, Barač zaključuje »da je čovjek kao individuum socialnom životu i zajednici utjelovljen i podređen, a kao osoba bivstveno je nadređen zajednici. Zato što je osoba, nadzire zahtjeve i prava društva te im u izviestnim prilikama dovikuje odlučni: Ne. Čovjek je dužan sudjelovati u društvenom životu, ali se u njemu mora održati, pače ojačati. Osoba ne smije biti nikada tako ponižena, da postane puko sredstvo, kojim drugi mogu po volji raspolagati, čime se oni mogu bezobzirno služiti i bezgranično ga iskorišćavati za svoje svrhe.«⁷⁷ Barač ispravno vidi odnošenje pojedinca prema društvu i obrnuto. »Ne radi se, dakle, o potpunom i neomeđenom podlaganju pojedinca društvu, jer načelo sv. Tome Akvinskog glasi: 'Čovjek ne pripada građanskoj zajednici čitavim svojim bićem ni sa svim onim što je njegovo'⁷⁸. Suprotno boljševističkoj nauci, duh kao duh pripada apsolutnoj sferi, stoga je duhovna djelatnost čovjeka kao čovjeka po nužnosti bitka upravljena na apsolutno.«⁷⁹

Prema shvaćanju Barača, bitno obilježje boljševističko–komunističkoga besklasnog društva je krajnje totalitarističko i apsolutističko. Taj totalitarizam mijenja se čak u fanatičnu vjeru. U tom besklasnom društvu pojedinac, kao i obitelj, mora se potpuno podrediti totalitarnom društvu. To je potpuno suprotno socijalnom sustavu Tome Akvinskoga u kojemu pojedinci nisu naprosto sastavni dijelovi kolektiva, nego su živi, međusobno povezani udovi (članovi). Naime, tomističko–kršćanski osjećaj je duh velikodušnosti, zauzimanja, duhovnog i tjelesnog milosrđa. Prema tome, ne bi se nepomirljiva klasna borba temeljila na ljudskoj naravi, nego je protivno istina. Jer »svaki član osjeća prirodenu sklonost da pomaže druge članove«⁸⁰.

Kritizirajući boljševističku nauku o društvu, a oslanjajući se na načela tomističke socijalne filozofije, Barač navodi nekoliko zabluda boljševizma, odnosno komunizma. Ovdje podsjećamo samo na neke. Osnovna zabluda boljševizma je u tome što on zanemaruje narav čovjeka i promatra samo konkretnog čovjeka. Druga temeljna zabluda je njegov isključivo materijalističko–prirodni stav prema čovjeku, životu i svim pojavama života. Osim toga, »marksističko–boljševistička teorija o društvu je puna nedokazanih tvrdnja, a u svojoj se cjelini ukazuje kao utopija, kojoj manjka svaka naučna osnova«⁸¹. U ideji klasne borbe boljševizma Barač

76 Barač, str. 124.

77 Barač, str. 124.

78 S. Thomae Aq., *S. theol.*, I–II, 21, 4, ad 3.

79 Barač, str. 125.

80 Barač, str. 155.

81 Barač, str. 156.

vidi ipak pozitivno to što se boljševizam usprotivio iskorištavanju čovjeka u klasnom društvu, kupovanju radnika kao svake druge robe, a da se pri tom ne pazi na etičku vrijednost i dostojanstvo radnika. Međutim boljševizam nije ostao dosljedan u zauzimanju za radnika i njegova prava. Nastojeći osloboditi čovjeka od čovjeka, boljševizam je upao u drugu krajnost, još nepravedniju i okrutniju. Naime, kao što ističe Berdjajev, »u kolektivističkom sustavu nastupa totalitarno komunističko društvo protiv pojedinca, te ga iskorišćuje, čak ga potpuno guta«⁸². Barač smatra paradoksom »providiti u ime 'oslobođenja', 'slobode' i 'jednakosti' najkrvavija i najokrutnija teroristička djela i uništenja. Sve se druge klase moraju uništiti i izkorijeniti, samo da bi jedna proleterska klasa vladala, iz koje će nastati novo komunističko »bezklasno« društvo. To je pravi cilj komunizma. Tamo vodi i završuje se njegova cjela društvozna teorija.«⁸³

Na kraju Barač s pravom upućuje odlučne primjedbe socijalnoj filozofiji boljševizma glede krivog poimanja države, koje je potpuno suprotno stajalištu tomističke društvene filozofije. Naime, boljševistička je država u najstrožem smislu riječi totalitarna, jer zahtijeva potpuno podređivanje individuuma i svih društvenih tvorevina, ukida samostalnost i osobnost pojedinca, prekida sa svakim ćudorednim poretkom i pravilima; ustvari ona je sebi svrhom u kojoj su poistovječeni sila i pravo.

RUSSIAN PHILOSOPHY AS INTERPRETED BY DOMINIK BARAČ

Hrvoje Lasić

Summary

In this article the author gives a portrayal of Dominik Barač — Dominican priest, philosopher and theologian — who was engaged in the study of the social philosophy of Bolshevism, or rather Communism in Russia: its historical roots, the reasons for its emergence and the effect it wrought upon Christianity. The Russian social philosophy of Bolshevism is based on ideological principles, totalitarianism and dictatorship, hence the author unveils its ideological–materialistic–atheistic bent. With a critical approach to Russian philosophy, in which the dialectic–materialistic–marxist method is applied, the author points out from a Thomist and Christian point of view the grave errors of Bolshevism: misconceptions regarding its understanding of a society in which the individual human person in effect loses his individuality and his dignity, this being contrary to the social–ethical principles taught by St. Thomas Aquinas, by the Scholastics and by Christian doctrine.

82 Barač, str. 157; Barač se osvrće na Berdjajevo djelo *Problème du communisme*, str. 168: »Komunizam je najskrajniji oblik društvoznog idolopoklonstva (...) jer priznava apsolutno prvenstvo društva, društvenog, nad čovjekom, nad osobom, nad dušom.«

83 Barač, str. 157.